

EUSKARAREN BERRESKURATZE

ITXAROPENTSUA NAFARROAN

Euskaltzaindiaren *Jagon bilduma* berrituaren lehendabiziko alea da eta eskaintzen den lana Miquel Gros i Lladós jaunaren eskutik datorkigu. Gros jauna abokatua da ogibidez eta katalana sortzez eta bizilekuz. Gaztaroan, ordea, zenbait urtez Iruñean bizitzea tokatu zitzaion eta, liburu horretan ikusten den bezala, ez zuen alferrik galdu Nafarroa ezagutzeko izan zuen aukera. Ondotik, Kataluniara itzuli aurretik, unibertsitateko ikasketak zirela eta, Andaluzian pasatu zituen urte gutxi batzuk aski izan zituen konturatzeko berak ezagutu zuen Nafarroa ez zettorrela bat Estatuko bertze zenbait herrialdeetako jendeak Foru Komunitateaz zuen informazioarekin. Izan ere, Nafarroaz gutxi jakiteaz gain, hemengo errealitatea desitxuratzen duten zenbait estereotipotan oinarritutako aurreiritziak zituztela ikusi zuen, eta, bertzeak bertze, nafarrak ez direla euskaldunak edota euskara ez dela Nafarroako hizkuntza.

Orduan gogoratu zitzaion hain hedatuak dauden ezjakin, aurreiritzi eta interpretazio interesatu haiei aurre egiteko modurik egokiena datu objektiboetan oinarritutako errealitatea ezagutzera ematea zela, eta xede hori lortzeko biderik zuzenena eta baliagarriena nafarrek diotena azalaraztea. Bide horri ekin zion eta nafarrek udal erroldetan euskararen ezagueraz ematen dituzten erantzunak banan-banan aztertzea erabaki zuen. Dakigun bezala, Nafarroan 1986ko erroldan egin ziren lehenbiziko aldiz euskararen ezaguerari buruzko galderak eta gauza bera egin da hurrengoetan, 1991, 1996 eta 2001ekoetan, alegia.

Azterketa horien emaitza da Gros jaunak liburu horretan eskaintzen diguna. Aipatzekoa da egileak lan hori burutzeko aplikatu duen metodologia. Alde batetik, lau errolda horiek udalez udal eta banan-banan aztertu ditu; hortaz, oinarri sendoko lana da, Nafarroako biztanle guztien

datuak –ehuneko ehunenak– jaso eta aztertu baititu. Bertzetik, emaitzak eskualdeka, azpi-eskualdeka eta udalez udal aurkeztu ditu eta Nafarroa osokoak ere bai. Emaitza horiek koadro eta mapetan irudikatu ditu eta islatzen duten errealitate soziolinguistikoa koloreen arabera mailakatu, ahalik eta ulerterrazena izan dadin. Azkenik, euskara jakiteari dagozkion emaitzak modurik zehatzenean azaltzearen, egileak bi kategoriatan sailkatu ditu nafarrak: *vascofonoak* –euskara ulertzeko gai direnak– eta *euskaldunak* –euskaraz aritzeko ere gai direnak–.

Euskarak Nafarroan azkeneko hogeita bost urteetan, irakaskuntzaren bitartez batik bat, izan duen bilakaeraren erakusleihoa da liburua. Bertan ikus daiteke emandako urratsak, oro har, handiak izan direla, euskararen lege murriztailetik espero zitekeen baino anitzez hobeak. Hori egiaztatu ahal izateko aski da 1986 eta 2001 bitartean, Nafarroako gizarteak emandako erantzunari esker, izan den datuen bilakaerari erreparatzea. Erraterako, Nafarroa osoan euskaldunen (euskaraz aritzeko gai direnen) kopurua 2 puntu igo da (%10'1etik %12'1era). Zenbait eskualdetan, ordea, igoera puntu horiek nabarmenki altuagoak dira, hala nola, Burundan 7'5, Bortzirietan 7'7, Baztanen 4'8, Iruñerrian 3'2, Etxauribarren 7'7, Estellerrian 2'7, Ameskoa-Allin ibarretan 8'3, Zaraitzun 5'4, Erronkaribarren 7'7, eta oraindik gehiago eskualde horietako zein bertze batzuetako herrietan, Ziordian 16'3, Altsasun 10'2, Beran 9'3, Urdazubin 18'2, Atarrabian 8'2, Barañainen 4'7, Etxaurin 9'2, Agoitzen 9'6, Irunberrin 4'6, Zangozan 3'7, Tafallan 2'8, Otsagabian 5'3, Izaban 12'9, Sartagudan 3'9, Vianan 4'6.

Biziki interesgarria da egileak 2001eko erroldako datuekin egin duen 25 urtetik beherakoen azpi-sailkapena, eta interesgarriagoa oraindik egiaztatu ahal izatea zein den leku bakoitzean 15 urtetik beherakoen artean euskara dakitenen ehuneko kopurua. Nafarroako kopuru orokorra, 1986 eta 2001 bitartean 2 puntu igo ondotik, ehuneko 12'1ekoa baldin bada, 15

urtetik beherakoena 21'3ekoa da. Begi bistakoa da igoera nabari hori D ereduko irakaskuntza publikoari eta ikastolei zor zaiela. Ehuneko horiek izugarri nabarmendu dira zenbait eskualdetan, bertzeak bertze, Burundan 63'1, Iruñerrian 19'9, Etxauribarren 58, Estellerrian 24'1, Zaraitzun 36'6, Erronkaribarren 36'6, Ameskoa-Allin ibarretan, 28'3, eta gauza bera begiztatzen ahal da eskualde horietako herri nagusienetan eta bertze zenbaitetan, erraterako Ziordian 83'3, Altsasun 57'1, Iruñean 18'3, Etxaurin 56'4, Lizarran 30'3, Otsagabian 38'5, Erronkarin 36'7, Agoitzen 53'3, Irunberrin 31'7, Zangozan 16'7, Tafallan 12'2, Sartagudan 22'7, Vianan 21'7.

Euskararen biziraupenerako lehen eta oinarrizko urratsa den aldetik, orain dela hogeita bost urteko errealtatearekin konparatuz, egoera berri eta itxaropentsu baten aitzinean gaudela egiaztatzen digu lan honek. Hori ukaezina da, baina, aldi berean, argi izan behar da datu hauek euskararen jakitera mugatzen direla. Bertze kontu bat da –lan honetatik kanpo geratzen dena–, euskararen erabileraren garapena Nafarroako gizartean, euskararen benetako biziraupenerako jakitetik erabiltzera eman beharko baita urratsa, eta hizkuntzaren presentzia familia, lagunarte, karrika, kultura gune, aisialdi, administrazio zerbitzu, lantegi, komunikabide eta abarretan bermatu eta harremanetarako tresna izatera iritsi. Eskolara soilik mugatuz eta bertze eremu horietara hedatzen ez bada, bistan da euskararen iraupenak jai daukala.

Dena dela, Gros jaunak eskaini digun lana planteamendu berriak egin ahal izateko oinarri sendoa eta abiapuntu justifikatua da. Egun indarrean dagoen euskararen eremuen mapa, behinik behin, erabat zalantzan jartzen du, begi bistakoa baita orain dela 21 urte onartu zen mapak, gaur eguneko datuekin egin izan balitz, bertze banaketa bat izanen zuela, lan honen egileak aditzera eman eta proposatzen duen bezala.

Euskaltzaindiaren Sustapen batzordeak, argitalpen honen bitartez, denen eskura jarri nahi izan ditu Miquel Grosen eskutik jaso dituen Nafarroako euskararen berreskuratze prozesuaren emaitza zehatz eta interesgarriak. Aldi berean, espero du euskararen errekupeazioaren egungo egoera hau kontuan hartu eta abiapuntu izatea hemendik aitzina eratu beharko liratekeen hizkuntza plangintzetako hausnarketetan, eta bereziki sortu berri den Euskararen nafar institutuaren eskutik abian jarri nahi diren ekimenetan.

Andres Iñigo*

Euskaltzaindiaren Nafarroako ordezkaria

EUSKARAREN BERRESKURATZEA NAFARROAN

Uka ezina da euskararen inguruan aldaketa garrantzitsuak gertatzen ari direla. Euskaldun kopuruaren hazkundera, D ereduaren hedakuntza, hiriburuetako euskaldunen ugaritzea, euskaldun berrien fenomenoa... Franco hil ostean euskararen mundua eraldatzen hasi zen, eta, nire ustez, oraindik eraldaketa prozesu horretan guztiz murgildurik gaude, etorkizuna nolakoa izango den zehatz-mehatz ez dakigularik.

Testuinguru honetan, garrantzitsua da non gauden eta nora goazen ezagutzea, iparra non dagoen ez ahazteko. Euskararen inguruko azterketak, gogoetak edota iritzi trukaketak ezinbestekoak dira, datorkiguna aurreikusteko, behar bezalako erabakiak hartzeko eta euskara eta euskal kultura aro postmodernoan inolako trauma eta konplexurik gabe sartzeko.

Horregatik iruditzen zait interesgarria Miquel Cros i Lladós-en liburua: *Recuperación del Euskera en Navarra*. Izan ere, 1986tik Nafarroan euskarak izan duen bilakaera, gaur egun duen egoera eta aurreikusi daitekeen etorkizuna zehatz-mehatz aztertzen ditu, eta gai honen inguruan gogoeta sakona egitera bultzatzen gaitu; eta, bide batez, euskararen inguruan Nafarroan gertatzen ari denari buruzko hainbat mito apurtzen dizkigu.

Miquel Cros i Lladós-ek 1986, 1991, 1996 eta 2001eko erroldetako datu soziolinguistikoak aztertu ditu, eskualdez eskualde. Alegia, nafar guztiek euskaraz hitz egiteko duten gaitasuna ikertu du, bi urtetik beherakoak kenduta. Beraz, agertzen dituen ondorioak populazioaren datuetan oinarrituta daude, eta ez dute laginketa errorerik. Beste hitz batzuekin esanda, Nafarroako eskualdeetan euskararen inguruan gertatzen ari denaren argazki fidagarria eta osoa eskaintzen digu.

Aurkezten dituen datu eta ondorioen arabera, ez dago zalantzarik euskara berreskuratzen ari dela Nafarroan. Franko hil osteko urteak izan ziren txarrenak euskararen osasunari dagokionez, baina 1985. urtetik aurrera gauzak aldatzen hasi ziren, eta euskaraz hitz egiteko edonolako gaitasuna dutenak (Miquel Cros i Lladós-en hitzetan “vascofonos”) zein euskaraz ondo hitz egiteko gai direnak (euskaldunak) ugaritzen joan dira. Eskualde ia guztietan, euskarak progresio geometrikoa erakusten du.

1986an, Nafarroako 16 eskualdetako biztanleriaren %10ak euskararen edonolako ezagutza zuela adierazten zuen (Gros-en hitzetan “vascofonos” ziren), eta, gaur egun, 32 eskualde dira egoera horretan daudenak.

Euskaldunen edo euskaraz ondo hitz egiteko gai direnen kopuruak ere gora egin du 1986tik. Bereziki azpimarragarriak dira Burundako datuak, Agoitzaldekoak, Erronkarikoak, Ameskoa-Allin ibarretakoak, eta Etxauribarrekoak, inguru horietan hamar puntu inguru igo delako euskaldunen kopurua, eta eskualde gehienetan igoera %5ekoa izan delako. Hala ere, lanak argi uzten du euskaldunen kopurua “vascofonoena” baino gutxiago hazi dela. Gros i Lladoren ustez, horren arrazoia da hainbat eskualdetan euskararen familia arteko transmisioa etenda zegoela, eta azken hamabost urteetan hil diren belaunaldiak zirela euskaldunenak.

Euskararen indartze hau azaltzerakoan, Miquel Gros i Lladós-ek dio “Vascofonoen” zein euskaldunen kopuruaren hazkundea eskolari esker gertatu dela nagusiki, baina baita hainbat nafarren borondate eta euskararekiko duten jarrera baikorrari esker ere. Bere ustez, “...las comarcas que fueron total o parcialmente euskaldunes hasta los siglos XVI y XVII muestran un porcentaje, en la vascofonía infantil, que se sitúa entre el 50 y el 30% de vascófonos. Son datos concluyentes. Dichas comarcas presentaban en 1986 unos porcentajes de vascofonía pírricos, y al estar situadas en zona no vascófona, no ha habido ninguna promoción social de carácter significativo, ni del euskera ni de su aprendizaje. Cabe atribuir, por tanto, solamente a la voluntad de su tejido social, el considerable nivel de revasquización producido, y, sin duda, la herencia histórica que el euskera dejó en aquellas tierras ha debido jugar un papel en dicha recuperación”.

Arestian esan bezala, liburuak hainbat mito ere apurtzen dizkigu. Izan ere, oso ohikoa da pentsatzea Nafarroako euskaldun gehienak Gipuzkoatik hurbil dauden eskualdetan bizi direla. Alegia, askotan pentsatzen da euskararen presentzia Nafarroan Gipuzkoaren eraginaren ondorioa dela. Miquel Gros i Lladós-ek argi erakusten du euskara nafar guztien ondarea dela eta euskaldunak Nafarroa osoan daudela barreiatuta. Modu berean, liburuak frogatzen du askok pentsatzen dutena baino egoera hobeagoa duela, gaur egun, euskarak Nafarroan. Izan ere, oraingo haur eta gazteak aurreko belaunaldietakoak baino euskaldunagoak dira. Gainera, euskaldunen ugaritzea eskualde ia guztietan gertatu da. Zentzu honetan, liburu honen ondorio garrantzitsuenetarikoa da, nire ustez, Euskararen Legeak Nafarroan ezarri zuen eremuen araberrako banaketa ez datorrela bat gaur egungo egoera soziolinguistikoarekin.

Gaur egun bizirik dauden hizkuntzen kopurua 5.000 eta 6.000 bitartekoa dela uste da. Ala eta guztiz ere, badirudi hauetariko asko hil egingo direla hurrengo urteetan. Ikerlari asko dira esaten dutenak hizkuntz desagertpena izango dela XXI. mendeko arazorik larrienetakoa.

Miquel Gros i Lladós-ek egin duen ikerketa honen arabera, ez dirudi hori gertatuko zaionik euskarari Nafarroan. Arazoak eta ahultasunak ukatu gabe, euskara aurrera ateratzen ari da Nafarroako eskualdeetan, eta etorkizuna baikorki ikusteko arrazoiak badaude. Lan zehatz eta ondo egindako batek adierazten digu hori.

Patxi Juaristi
Soziologoa